

# РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ ПРОМІЖНОГО СТАНУ ПСИХІКИ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС СКОЄННЯ НЕЮ НЕБЕЗПЕЧНОГО ВЧИНКУ

УДК: 343.222 (477)



**Гуртовенко О.Л.,**  
кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри кримінального  
права Національного  
університету «Одеська юридична  
академія»

*Анотація:* Стаття присвячена розгляду регулювання кримінальним правом проміжного стану психіки людини під час скоєння нею небезпечного вчинку. Робиться висновок, що проміжний стан психіки людини під час скоєння нею небезпечного вчинку не є ані видом осудності, ані видом неосудності

*Ключові слова:* осудність, неосудність, обмежена осудність, проміжний стан психіки людини, небезпечний вчинок

Одеська школа права відома своєю увагою до регулювання кримінальним правом проміжного стану психіки людини під час скоєння нею небезпечного вчинку і вагомими здобутками в цій сфері. Голос досліджень таких представників одеської школи права як Н.А. Мирошніченко, Н.А. Орловська, Н.М. Мирошніченко [1, 2, 3] неабияк сприяв закріпленню в кримінальних кодексах пострадянських держав інституту проміжного стану психіки людини і надалі сприяє його осягненню в юридичній науці і практиці.

Згідно із ч. 1 ст. 20 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [4] підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Стаття 20 КК України називається «Обмежена осудність».

Стан осудності характеризується тим, що людина повністю усвідомлює свою поведінку і повністю керує нею, а стан неосудності характеризується тим, що людина повністю (ніскільки) не усвідомлює свою поведінку і (або) повністю (ніскільки) не керує нею. Прибічники підходу, згідно з яким проміжний між осудністю і неосудністю стан психіки людини варто називати обмеженою осудністю, аргументують свою позицію тим, що прийнято казати так: «людина у стані обмеженої осудності частково здатна усвідомлювати свою поведінку і (або) частково здатна керувати нею». Так вони по-своєму формулюють положення, передбачене ч. 1 ст. 20 КК України. При цьому в зазначеному підході акцентується увагу на тому, що згідно із наведеним формулюванням людина все таки усвідомлює свою поведінку і керує нею (хай все це відбувається і неповною мірою стосовно інтелектуального і (або) вольового моментів юридичного критерію стану психіки людини). Тому, згідно із зазначеним підходом, обмежена осудність є видом стану, який характеризується усвідомленням людиною своєї поведінки та керуванням нею, тобто видом осудності.

Крім того, згідно із зазначеним підходом акцентується увага на тому, що у КК України використовується термін «обмежена осудність», а не, скажімо,

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 7 від «11» листопада 2013 року).*

такий термін як «обмежена неосудність». На підставі цього переважна більшість юристів робить висновок, згідно з яким буває два види осудності: повна та обмежена.

Проте з таким самими успіхом можна сказати, що людина у стані «обмеженої осудності» частково не може, нездатна усвідомлювати свою поведінку і (або) частково не може, нездатна керувати нею. Це друге формулювання буде логічно еквівалентним наведеному вище формулюванню «людина у стані обмеженої осудності частково здатна усвідомлювати свою поведінку і (або) частково здатна керувати нею». Два наведених формулювання є логічно взаємно перетворюваними. Вони є різними логічними аспектами однієї і тієї самої ідеї.

Як це не дивно, не зважаючи на назву ст. 20 КК України та інтерпретаційну позицію переважної більшості юристів, формулювання із ч. 1 ст. 20 КК України «не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними» є семантичним різновидом саме другого із наведених формулювань, однією із можливих семантичних обгорток саме другого із наведених логічних аспектів відповідної ідеї. Тоді за логікою зазначених юристів, якщо робити ставку на зміст положення, передбаченого в ст. 20 КК України після її назви, а не на назву цієї статті, то цю статтю треба перейменувати і назвати «Обмежена неосудність». Отже, зазначені юристи, вважаючи узгодженими (одночасно правильними), з одного боку, назву і, з іншого боку, текст ст. 20 КК України, який міститься після її назви, суперечать самі собі.

До речі, в кримінальних кодексах одинадцяти пострадянських держав, як і в КК України, використовуються семантичні різновиди (за деяких логічних відмінностей) саме другого із наведених формулювань, тобто формулювання «частково нездатна (не могла)...», тоді як назви відповідних статей цих кодексів свідчать про те, що створювачі відповідних положень, як і створювачі відповідного положення КК України, називають аналізований стан психіки людини обмеженою осудністю або терміном із тією же логікою, але вираженому іншими словами:

1) ч. 1 ст. 17 Кримінального кодексу Республіки Казахстан від 16 липня 1997 р. № 168-1 [5], ч. 1 ст. 20 Кримінального кодексу Киргизької Республіки від 18 вересня 1997 р. [6], ч. 1 ст. 22 Кримінального кодексу Російської Федерації від 13 червня 1996 р. № 63-ФЗ [7], ч. 1 ст. 25 Кримінального кодексу Республіки Таджикистан від 21 травня 1998 р. № 575 [8], якщо довіряти російськомовному тексту відповідних положень Кримінального кодексу республіки Казахстан, Кримінального кодексу Киргизької Республіки, Кри-

мінального кодексу Республіки Таджикистан, який міститься у зазначеному джерелі, передбачають однакове положення: «осудна особа, яка під час скоєння злочину в силу психічного розладу не могла повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності) або керувати ними, підлягає кримінальній відповідальності» (переклад на українську мову мій – О.Г.). Зазначені статті Кримінального кодексу Республіки Казахстан і Кримінального кодексу Російської Федерації (із аналогічними застереженнями стосовно мови тексту) мають назву «Кримінальна відповідальність осіб із психічним розладом, який не виключає осудності», зазначена стаття Кримінального кодексу Киргизької Республіки має назву «Кримінальна відповідальність особи із психічним розладом, який не виключає осудності», а зазначена стаття Кримінального кодексу Республіки Таджикистан має назву «Кримінальна відповідальність осіб із хворобливими психічними розладами, які не виключають осудність (обмежена осудність)»;

2) п. 22.1 ст. 22 Кримінального кодексу Азербайджанської Республіки від 30 грудня 1999 р. № 787-IQ [9], якщо довіряти російськомовному тексту відповідного положення, який міститься у зазначеному джерелі, передбачає таке положення: «Осудна особа, яка під час скоєння злочину в силу психічного розладу не могла повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність своїх діянь (дій чи бездіяльності) або керувати ними, підлягає кримінальній відповідальності» (переклад на українську мову мій – О.Г.). Зазначена стаття Кримінального кодексу Азербайджанської Республіки (із аналогічними застереженнями стосовно мови тексту) має назву «Кримінальна відповідальність осіб із психічним розладом, який не виключає осудності»;

3) ч. 1 ст. 26 Кримінального кодексу Республіки Вірменія від 30 грудня 2008 р. [10], якщо довіряти російськомовному тексту відповідного положення, який міститься у зазначеному джерелі, передбачає таке положення: «Осудна особа, яка при скоєнні злочину внаслідок психічного розладу не могла повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність своєї дії (бездіяльності) або керувати ним, підлягає кримінальній відповідальності» (переклад на українську мову мій – О.Г.). Зазначена стаття Кримінального кодексу Республіки Вірменія (із аналогічними застереженнями стосовно мови тексту) має назву «Обмежена осудність»;

4) ч. 1 ст. 29 Кримінального кодексу Республіки Білорусь від 9 липня 1999 р. № 257-3 [11], якщо довіряти російськомовному тексту відповідного поло-

ження, який міститься у зазначеному джерелі, передбачає таке положення: «Особа, яка під час скоєння суспільно небезпечного діяння знаходилась у стані зменшеної осудності, тобто не могла повною мірою усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними внаслідок психічного розладу (захворювання) або розумової відсталості, не звільняється від кримінальної відповідальності» (переклад на українську мову мій – О.Г.). Зазначена стаття Кримінального кодексу Республіки Білорусь (із аналогічними застереженнями стосовно мови тексту) має назву «Зменшена осудність». В англійській мові аналізований вид психічного стану також називається «зменшеною осудністю» – «diminished sanity»;

5) ч. 1 ст. 23<sup>1</sup> Кримінального кодексу Республіки Молдова від 18 квітня 2002 р. № 985 [12], якщо довіряти російськомовному тексту відповідного положення, який міститься у зазначеному джерелі, передбачає таке положення: «Особа, яка скоїла злочин внаслідок визначеного проведеною у встановленому порядку медичною експертизою психічного розладу, в силу якого не могла повною мірою усвідомлювати характер і законність своїх діянь або повною мірою керувати ними, підлягає обмеженій кримінальній відповідальності» (переклад на українську мову мій – О.Г.). Зазначена стаття Кримінального кодексу Республіки Молдова (із аналогічними застереженнями стосовно мови тексту) має назву «Обмежена осудність».

(Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан від 22 вересня 1994 р. № 2012-ХІІ [13] прямо не передбачає положення про проміжний стан психіки в аналізованій ситуації);

6) ч. 1 ст. 35 Кримінального кодексу Грузії від 22 липня 1999 р. № 2287-всоэ [14], якщо довіряти російськомовному тексту відповідного положення, який міститься у зазначеному джерелі, передбачає таке положення: «Не звільняється від кримінальної відповідальності повнолітня особа, яка знаходилась під час скоєння злочину у стані обмеженої осудності, тобто яка в силу психічного захворювання не могла повною мірою усвідомлювати фактичний характер чи протиправність свого діяння або керувати ним» (переклад на українську мову мій – О.Г.). Зазначена стаття Кримінального кодексу Грузії (із аналогічними застереженнями стосовно мови тексту) має назву «Обмежена осудність»;

7) ч. 1 ст. 14 Кримінального кодексу Латвійської Республіки від 10 липня 1998 р. [15], якщо довіряти російськомовному тексту відповідного положення, який міститься у зазначеному джерелі, передбачає таке положення: «Якщо особа під час скоєння злочи-

ну через психічні розлади або розумову відсталість не могла повністю усвідомлювати свої дії або керувати ними, тобто знаходилась у стані обмеженої осудності, то залежно від конкретних обставин справи суд може пом'якшити призначуване їй покарання або звільнити цю особу від покарання» (переклад на українську мову мій – О.Г.). Зазначена стаття Кримінального кодексу Латвійської Республіки (із аналогічними застереженнями стосовно мови тексту) має назву «Обмежена осудність»;

8) ч. 1 ст. 18 Кримінального кодексу Литовської Республіки від 26 вересня 2000 р. [16], якщо довіряти російськомовному тексту відповідного положення, який міститься у зазначеному джерелі, передбачає таке положення: «Суд визнає особу обмежено осудною, якщо під час вчинення діяння, забороненого цим Кодексом, ця особа внаслідок психічних розладів, які не є достатньою підставою визнати її неосудною, не могла повністю усвідомити небезпечний характер злочинного діяння або керувати своїми діями» (переклад на українську мову мій – О.Г.). Зазначена стаття Кримінального кодексу Литовської Республіки (із аналогічними застереженнями стосовно мови тексту) має назву «Обмежена осудність».

Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки від 6 червня 2001 р. прямо не передбачає положення про проміжний стан психіки в аналізованій ситуації [17].

Отже, як бачимо, в зазначених кримінальних кодексах стосовно аналізованої ситуації втілюється в життя мем «частково нездатна (не могла)...». При цьому, не зважаючи на схожість наведених положень, держави не спромоглися шляхом компаративістського аналізу виробити і прийняти в межах концепції «частково нездатна (не могла)...» оптимальне положення. Це може пояснюватись не тільки відсутністю компаративістських досліджень, а й ірраціоналізмом в діяльності законодавців держав.

Якщо *mutatis mutandis* дотримуватись розмірковувань зазначених вище юристів, то, виходячи із другого наведеного формулювання, «обмежена осудність» постає видом неосудності. Виходить, що до різних висновків призводять самі лише логічні акценти думки, обгорнуті у гру слів. Аспекти «частково здатна (могла)» і «частково нездатна (не могла)» – це одне й те саме, виражене по-різному. Так само терміни «обмежена осудність» та «обмежена неосудність» (якщо вигадати такий термін) – це одне й те саме, виражене по-різному. Тому обидва зазначені формулювання не є критеріями вирішення питання про природу «обмеженої осудності».

Що же стосується найменування «обмежена осудність», яке міститься в КК України, то це найменування не є скрижальми, не є беззаперечною вказівкою, оскільки це всього лише положення законодавства. А вони, як відомо, нерідко бувають необґрунтованими. І, як ми бачили, якщо відштовхуватись від наведених вище формулювань та навіть формулювання із самої ст. 20 КК України, то «обмежену осудність» з таким самим успіхом шляхом логічного трюку у філологічній обгортці можна назвати обмеженою неосудністю. Тобто з таким самим успіхом можна сказати, що у стані «обмеженої осудності» людина частково не усвідомлює свою поведінку і (або) частково не керує своєю поведінкою. Тоді відповідний стан постане видом неосудності.

Те ж саме стосується наведених вище назв статей відповідних кримінальних кодексів «Кримінальна відповідальність осіб із психічним розладом, який не виключає осудності», «Кримінальна відповідальність особи із психічним розладом, який не виключає осудності», «Кримінальна відповідальність осіб із хворобливими психічними розладами, які не виключають осудність (обмежена осудність)». Зміст цих назв можна викласти так: «Хоча людина і знаходилась у відповідному стані, це не виключає її осудності». Тобто створювачі цих назв при їх створенні тримали в умі саме те, що особу може бути покарано, тобто йшли від зворотного, але саме при формулюванні назви не тримали в умі такий можливий наслідок аналізованої ситуації як застосування примусових заходів медичного характеру, забували тут про такий наслідок. З таким самим успіхом у відповідні назви їх створювачі могли вкласти такі теж односторонні зміст і формулювання: «Хоча у людини було не дуже значне відхилення від нормального стану психіки, це не виключає неосудності такої людини», що, звичайно, було би також неправильним.

До речі, наскільки я знаю, згідно із висновками Державного наукового центру соціальної і судової психіатрії ім. В.П. Сербського, більшість людей, яких зараз визнають обмежено осудними, до запровадження положення про обмежену осудність було би визнано неосудними, більшість таких люди раніше визнавалися неосудними.

Викладене означає, що наведені аргументи зазначених вище юристів є помилковими. Це додатково можна яскраво проілюструвати за допомогою наведених нижче розмірковувань. Під словами «налили воду» прийнято мати на увазі зайняття марнослів'ям. Я же навпаки нижче спробую шляхом «наливання води» ще більше наповнити переконливістю мої доводи.

Ставити питання про те, видом чого – осудності або неосудності – є стан психіки людини, який розглядається, – це все одно, що ставити питання про те, видом якого стакану – порожнього в плані вмісту в ньому води чи повного води – є стакан, 50% вмісту (скажімо, обсягу циліндричного стакану) якого складає вода, а ще 50% – повітря або вакуум. Підходи «наполовину наповнений стакан» і «наполовину порожній стакан» можуть розглядатися як різні з позицій психології (мова йде про відому в побутовій свідомості і психології різницю між поглядом оптиміста і песиміста, яка виділяється напівсерйозно-напівжартома). Але з позицій фізичної логіки наполовину наповнений водою стакан або напівпорожній в плані вмісту у ньому води стакан – це одне і те саме.

Стакан без води (у відповідному сенсі порожній стакан) – це стакан, в якому немає жодної молекули води, а повний води стакан – це стакан, в якому міститься максимально можлива для його заповнення кількість молекул води.

Очевидно, що всі проміжні стани, тобто стани, за яких у стакані міститься хоча б одна молекула води, а також кількість молекул води, менша хоча би на одну молекулу, ніж та, яка міститься в повному води стакані, не є видами ані стакану без води, ані повного води стакану. Стакан, 30% або 70% вмісту якого становить вода, а решту – повітря або вакуум – не є ані видом порожнього від води (тобто повністю порожнього від води), ані видом повного води (тобто повністю заповненого водою) стакану.

Звичайно, це стосується і стану, коли стакан приблизно наполовину заповнений водою, іншими словами, наполовину незаповнений водою. Стакан, 50% вмісту якого складає вода, а ще 50% повітря або вакуум, – це сутність, рівновіддалена як від порожнього, так і від повного стакану, іншими словами, рівно наближена як до порожнього, так і до повного стакану. Звичайно, такий підхід є приблизним, що пояснюється формою молекул матеріалу, з якого виготовлено стакан, а також молекул води та часток, з яких складається повітря.

Аналогічно треба думати і стосовно проміжного стану інтелектуального і вольового моментів психіки. Ці стани можуть бути ближчими до повного або до порожнього «стакану». В тому числі бути майже посередині. Ситуація, яка полягає в тому, що людина частково здатна усвідомлювати свою поведінку і (або) частково здатна керувати нею, іншими словами, частково нездатна усвідомлювати свою поведінку і (або) частково нездатна керувати нею, не є ані видом ситуації, коли людина здатна повністю усвідомлювати свої вчинки і керувати ними (юридичний критерій

осудності), ані видом ситуації, коли людина повністю нездатна усвідомлювати свої вчинки і (або) керувати ними (юридичний критерій неосудності).

Насправді той стан, який у ст. 20 КК України, закордонній стосовно України юриспруденції, практиці українських судів і нерідко в українській юридичній доктрині називають обмеженою осудністю, не є ані видом осудності, ані видом неосудності. Такий стан є проміжним станом психіки людини між осудністю і неосудністю людини і може залежно від фактичних обставин наблизуватись впритул як до осудності, так і до неосудності, рівно як і кількість води в стакані може впритул наблизуватись до ситуації відсутності води в стакані і до ситуації, в якій стакан заповнено водою повністю.

Тут можна казати лише про те, до якого стану – повного або порожнього – ближче той чи інший стан стакану. Такі стани є проміжними. Так само сутність, яку нерідко називають обмеженою осудністю, не можна вважати видом осудності або неосудності. Така сутність може бути орієнтовно рівною мірою віддаленою від осудності та від неосудності, іншими словами, орієнтовно рівною мірою наближеною до осудності і до неосудності. Така сутність також може бути більш наближеною до одного із полюсів (більш віддаленою від одного з полюсів) і менш наближеною до одного з полюсів (менш віддаленою від одного з полюсів), де полюсами є осудність і неосудність. Тому, щоби нікого не вводити в оману стосовно природи такої сутності, в її назві не треба використовувати ані слово «осудність», ані слово «неосудність».

Сутність, що розглядається, доцільно називати проміжним станом психіки людини (проміжним станом інтелектуального і (або) вольового моментів психіки людини). Назва «проміжний стан психіки» видається кращою, ніж назва «пограничний стан психіки», оскільки назва «проміжний стан психіки» відображає діапазонну характеристику такого стану, а такий підхід є правильним. Назва «серединний стан психіки» також не підходить до аналізованого стану психіки, оскільки відображає тільки один із його проявів – той, який є приблизно рівно наближеним до відповідних полюсів, іншими словами, приблизно рівновіддаленим від відповідних полюсів. Терміни «проміжний стан психіки» і «проміжний стан води в стакані» термінологічно не підпадають під назви таких полярних ситуацій як осудність, неосудність, порожній від води стакан, повний води стакан і є вірними по суті. А невиділення аналізованого стану психіки на одному формально-логічному рівні із осудністю і неосудністю є порушенням принципу і методу необхідності.

Обґрунтований вище підхід дозволяє авторам юридичних положень та особам, які реалізують юридичні положення, бачити, створювати і реалізовувати більш адекватні заходи реагування на вчинення злочину особою, яка знаходилась в момент вчинення такого злочину в проміжному стані психіки, ніж підхід, згідно з яким аналізований стан психіки є видом осудності.

Таким чином, було спростовано аргумент стосовно того, що людина в аналізованому стані психіки все ж таки усвідомлює свою поведінку і (або) керує своєю поведінкою, внаслідок чого такий стан психіки нібито варто вважати видом осудності, та аргумент стосовно наявної законодавчої назви відповідного стану психіки як скрижалей. Що же стосується передбачених КК України наслідків вчинення злочину в проміжному стані психіки, то вони також вказують на те, що такий стан не є видом ані осудності, ані неосудності, оскільки такі наслідки полягають як в покаранні, так і в амбулаторному лікуванні. (Кримінально-правові наслідки аналізованої ситуації, передбачені зазначеними кримінальними кодексами пострадянських держав, є темою окремого дослідження).

Оскільки осудність характеризується повним усвідомленням і контролем поведінки, а неосудність повною відсутністю усвідомлення і (або) контролю поведінки, то виділення повної та обмеженої осудності є порушенням принципу і методу достатності.

Проаналізована природа відповідного стану психіки людини повинна враховуватись при індивідуалізації покарання та амбулаторного лікування. Назва «обмежена осудність» для позначення аналізованого стану психіки людини є не тільки банально нелогічною, але може і неправильно орієнтувати людей, які займаються тлумаченням і реалізацією положень КК України, що здатне обернутися більш суворим покаранням, ніж потрібно. У випадку вчинення особою злочину у проміжному стані психіки суд уповноважений призначати покарання в межах всього діапазону санкції за такий злочин (як і осудній особі). Разом із тим, оскільки аналізований стан психіки не є видом осудності, то він постає більш пом'якшуючою покарання обставиною (в тому числі тоді, коли такий стан впритул наближається до осудності), ніж у випадку, в якому аналізований стан психіки вважався би видом осудності.

Ступінь відхилення від нормального стану психіки (інтелектуальний і вольовий критерії аналізованого стану психіки) має визначатися експертом у відсотках. Ці відсотки повинні бути критерієм визначення і призначення покарання в межах відповідного діапазону санкції за вчинення певного злочину. Цей

висновок є тлумаченням законодавства, разом із тим варто передбачити його в законодавстві прямо. Тобто в КК України необхідно передбачити, що ступінь відхилення від нормального стану психіки має визначатися експертом у відсотках. Наскільки мені відомо, в судовій, експертній практиці України зазначені відсотки не встановлюються. В напрямку встановлення таких відсотків варто зорієнтувати суди та експертів в певній Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ або у певній Постанові Пленуму Верховного Суду України, якщо Пленуму Верховного Суду України буде повернуто повноваження приймати постанови з питань тлумачення юридичних положень. Зараз в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 03 червня 2005 р. № 7 [18] про зазначені відсотки нічого не сказано.

Визначити ступінь відхилення від нормального стану психіки у відсотках було би складніше, ніж визначити у відсотках (як це робиться згідно із КК України і Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затвердженими Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 [19]) розмір стійкої втрати працездатності як характеристики тілесних ушкоджень. Крім того, на думку І.Л. Бронза, закріплення в КК України фізіологічного афекту є сумнівним рішенням законодавця, оскільки існує реальна можливість помилки з боку експерта при вирішенні питання про те, який аспект мав місце – патологічний чи психологічний, – у зв'язку із чим треба замислитися на тим, чи не варто всі випадки сильного душевного хвилювання розглядати як афект, який виключає негативні юридичні наслідки для людини, що завдала шкоди у стані афекту (наскільки мені відомо, це із неопублікованого).

Але, як видається, на сучасному рівні розвитку науки, знаючи характеристики людини (її психологічні стани, зокрема характеристики психічних розладів, реакції людини на типові ситуації) і грамотно будуючи допит винних і свідків, у визначенні ступеня відхилення від нормального стану психіки у відсотках немає нічого неможливого. І це необхідно робити, оскільки одна справа, коли ступінь відхилення від нормального стану психіки в плані усвідомлення своєї поведінки та керування нею людиною складає 10%, тобто людина є майже осудною за юридичним критерієм, та інша справа, коли він складає 90%, тобто людина є майже неосудною за юридичним критерієм. Використання же в КК України терміну «обмежена осудність» перешкоджає зверненню уваги на те, що

в такій ситуації людина може бути майже неосудною. Зазначені відсотки необхідно визначити для індивідуалізації покарання та амбулаторного лікування. Без цього кримінально-правовий інститут проміжного стану психіки людини великою мірою залишиться марними словами.

Втім, наведене не свідчить про те, що повноваження суду зводяться тільки до реалізації висновку експертизи, оскільки не буває двох однакових конкретних злочинів, скажімо, в силу існування певних обставин, які пом'якшують і обтяжують покарання, що залишає за судом дискреційні повноваження. Це, звичайно, не заперечує факту існування певних закономірностей-моделей, зокрема тенденцій, у сфері дискреційних повноважень суду, правильності того, що такі закономірності-моделі з'являються і правильності змісту ряду таких закономірностей-моделей.

Наведені розмірковування свідчать також про те, що до людей, які знаходилися на момент вчинення злочину у проміжному стані психіки, повинно застосовуватись не тільки амбулаторне лікування (як це передбачено зараз КК України), а й більш серйозні примусові заходи медичного характеру. Тобто КК України вимагає удосконалення в цьому відношенні.

У зв'язку із наведеними висновками постає питання про те, як треба сформулювати положення кримінального кодексу про проміжний стан психіки, уникнувши використання слів «частково здатна» і «частково нездатна», і наскільки великою є потреба в такому новому формулюванні.

Як видається, формулювання положення, передбаченого ч. 1 ст. 20 КК України, надає можливість правильно розуміти таке положення навіть без потенційного нового формулювання ч. 1 ст. 20 КК України. Треба хіба що змінити назву цієї статті на назву «Скоєння людиною небезпечного вчинку у проміжному стані психіки» (або, якщо хтось хоче, «Скоєння людиною суспільно небезпечного вчинку у проміжному стані психіки») чи просто «Проміжний стан психіки людини».

Звичайно, також постає питання про формулювання положення з ч. 1 ст. 20 КК України, яке відповідає би наведеним висновкам. Положення, яке є дещо ближчим до наведених висновків, ніж відповідні положення проаналізованих кримінальних кодексів (є більш нейтральним, більш проміжним), міститься в ст. 24 Кримінального кодексу Туркменістану від 12 червня 1997 р. № 222-1 [20]. Якщо довіряти російському тексту відповідного положення, який міститься у зазначеному джерелі, то ця стаття передбачає таке положення: «Особа, яка під час скоєння

злочину була осудною, але відчувала труднощі в усвідомленні характеру і значення своїх дій (бездіяльності) або в керівництві ними в силу відставання в психічному розвитку або хворобливого психічного стану, підлягає кримінальній відповідальності» (переклад на українську мову мій – *О.Г.*). Зазначена стаття Кримінального кодексу Туркменістану (із аналогічними наведеним вище застереженнями стосовно мови тексту) має назву «Кримінальна відповідальність осудних осіб з відставанням в психічному розвитку».

Що же стосується анонсованого нового формулювання ч. 1 ст. 20 КК України, то воно, як видається, може бути таким: «Підлягає кримінальній відповідальності людина, визнана судом такою, що під час вчинення нею злочину знаходилась у проміжному стані психіки через наявний у неї психічний розлад, тобто така, стан психіки якої під час вчинення нею злочину знаходився між юридичним критерієм осудності (станом, в якому людина повністю усвідомлює свою поведінку і повністю керує нею) та юридичним критерієм неосудності (станом, в якому людина ніскільки не усвідомлює свою поведінку і (або) ніскільки не керує нею)». Або таким: «Підлягає кримінальній відповідальності людина, визнана судом такою, що під час вчинення нею злочину знаходилась у проміжному стані психіки через наявний у неї психічний розлад. Проміжний стан психіки людини під час вчинення нею злочину – це стан психіки людини, який під час вчинення нею злочину знаходився між юридичним критерієм осудності та юридичним критерієм неосудності, тобто між станом, в якому людина повністю усвідомлює свою поведінку і повністю керує нею, і станом, в якому людина ніскільки не усвідомлює свою поведінку і (або) ніскільки не керує нею». Тобто мова йде про проміжний стан (проміжні явища психіки людини) між полярними явищами психіки людини.

Перевага такого нового формулювання полягає в тому, що ми уникаємо необхідності обирати між терміном «частково здатна» і терміном «частково нездатна», які є еквівалентними, але різними логічними аспектами. Тобто ми, тоді як будь-який із цих двох термінів є тільки однією стороною медалі, уникаємо необхідності використовувати в законодавчому формулюванні один із цих термінів. Так само ми уникаємо необхідності використовувати в законодавчому

формулюванні обидва ці терміни. Тобто ми припиняємо бути заручником необхідності вибору, який не надає можливості вдалого рішення.

Недолік наведеного нового формулювання полягає в тому, що воно є менш предметним, тобто менш психологізованим в плані висвітлення саме аналізованого стану психіки, менш наближеним до суті справи, ніж наявне законодавче формулювання. При цьому і за наявного законодавчого формулювання можна надати його роз'яснення (у виді запропонованих нових формулювань) у Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ або у Постанові Пленуму Верховного Суду України, якщо Пленуму Верховного Суду України буде повернуто повноваження приймати постанови з питань тлумачення юридичних положень.

Підбиваючи підсумки, зазначу, що у стані осудності може бути скоєно злочин, і це може бути підставою для призначення покарання, в стані неосудності може бути скоєно вчинок, який може бути підставою для призначення примусових заходів медичного характеру, а в проміжному стані психіки може бути скоєно вчинок, який одночасно є як злочином, так і вчинком, який може бути підставою для призначення примусових заходів медичного характеру (полі рольовий з позицій юридичного регулювання вчинок). КК України надає можливість витлумачити його положення так, що проміжний стан психіки людини під час скоєння нею небезпечного вчинку постає самостійним видом стану психіки, а не видом осудності або неосудності. Втім, краще це передбачити в КК України прямо.

Проаналізовані питання стосуються використання в кримінальних законодавстві і праві спеціальних наукових знань, а якщо конкретніше – так званої психологізації законодавства і права, зокрема кримінальних законодавства і права. Зараз в кримінальному праві у світі відбувається двобій полюсів (мається полярність), який я називаю «Психоделічне кримінальне право v. снодійне кримінальне право». Наприклад, це стосується суб'єктивного та об'єктивного ставлення у вину. Але це питання вимагає окремих широких досліджень. Скорочено же скажу, що в кримінальних законодавстві і праві треба дотримуватись принципу і методу необхідності і достатності при використанні категорій психології.

## ЛІТЕРАТУРА:

1. Мирошніченко Н.А. Ограниченная вменяемость и ее законодательное решение / Н.А. Мирошніченко, Н.А. Орловская // Право України. – 1997. – № 7. – С. 23–24.
2. Мирошніченко Н.А. Проблема обмеженої осудності : навч. посіб. / Мирошніченко Н.А., Орловська Н.А. – Одеса : Юридична література, 2001. – 72 с.
3. Мирошніченко Н.М. Вікова осудність неповнолітніх в кримінально-правовій доктрині України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н.М. Мирошніченко. – Одеса, 2013. – 20 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 920.
5. Уголовный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 19 июля 1997 г. № 168-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>
6. Уголовный кодекс Киргизской Республики : Закон Киргизской Республики от 18 сентября 1997 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>
7. Уголовный кодекс Российской Федерации: Закон Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>
8. Уголовный кодекс Республики Таджикистан : Закон Республики Таджикистан от 21 мая 1998 г. № 575 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>
9. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики: Закон Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 г. № 787-IQ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>
10. Уголовный кодекс Республики Армения : Закон Республики Армения от 30 декабря 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>
11. Уголовный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 257-3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
12. Уголовный кодекс Республики Молдова : Закон Республики Молдова от 18 апреля 2002 г. № 985 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>
13. Уголовный кодекс Республики Узбекистан : Закон Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 г. № 2012-XII [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>
14. Уголовный кодекс Грузии : Закон Грузии от 22 июля 1999 г. № 2287-всоэ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241370&subID=100095257,100095258,100095261,100095289,100095321#text>
15. Уголовный кодекс Латвийской Республики : Закон Латвийской Республики от 10 июля 1998 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424&subID=100106935,100106942,100106949,100107310#text>
16. Уголовный кодекс Литовской Республики : Закон Литовской Республики от 26 сентября 2000 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877&subID=100107735,100107737,100107741,100108034#text>
17. Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики : Закон Эстонской Республики от 6 июня 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://constitutions.ru/archives/446>
18. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : Постанова Пленуму Верховного суду України // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 06.
19. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6.
20. Уголовный кодекс Туркменистана : Закон Туркменистана от 12 июня 1997 г. № 222-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>



РЕГУЛИРОВАНИЕ УГОЛОВНЫМ  
ПРАВОМ ПРОМЕЖУТОЧНОГО  
СОСТОЯНИЯ ПСИХИКИ ЧЕЛОВЕКА  
ВО ВРЕМЯ СОВЕРШЕНИЯ ИМ  
ОПАСНОГО ПОСТУПКА

*Гуртовенко Олег Леонтьевич*

**Аннотация:** Статья посвящена рассмотрению регулирования уголовным правом промежуточного состояния психики человека во время совершения им опасного поступка. Делается вывод, что промежуточное состояние психики человека во время совершения им опасного поступка не является ни видом вменяемости, ни видом невменяемости.

**Ключевые слова:** вменяемость, невменяемость, ограниченная вменяемость, промежуточное состояние психики человека, опасный поступок.

REGULATION BY CRIMINAL LAW  
OF INTERMEDIATE STATE OF HUMAN  
MIND WHILE PERPETRATION  
DANGEROUS ACT

*Gurtovenko Oleg Leontiyovich*

**Summary:** The article is devoted to regulation by criminal law of intermediate state of human mind while perpetration dangerous act. It is concluded that intermediate state of human mind while perpetration dangerous act is neither a kind of sanity or insanity.

**Keywords:** sanity, insanity, diminished sanity, intermediate state of human mind, dangerous act.